

Pisarz pozwany przez dziennikarkę za seksizm ustyszał wyrok. Ma zapłacić prawie pół miliona złotych.

Jest wyrok w sprawie seksistowskiej reklamy. Producent napoju

ma przeprosić i zapłacić 60 tys. zł

Pisarz pozwany przez dziennikarkę za seksizm

ustyszał wyrok. Ma zapłacić prawie pół miliona złotych.

Jest wyrok w sprawie seksistowskiej reklamy. Producent napoju

ma przeprosić i zapłacić 60 tys. zł

Pisarz pozwany przez dziennikarkę za seksizm

ustyszał wyrok. Ma zapłacić prawie pół miliona złotych.

Jest wyrok w sprawie seksistowskiej reklamy. Producent napoju

ma przeprosić i zapłacić 60 tys. zł

Pisarz pozwany przez dziennikarkę za seksizm

ustyszał wyrok. Ma zapłacić prawie pół miliona złotych.

Jest wyrok w sprawie seksistowskiej reklamy. Producent napoju

ZABLOKUJ seksizm - odzyskaj moc!

Przewodnik po działaniach
przeciwko seksistowskiej
mowie nienawiści

ZABLOKUJ
seksizm
- odzyskaj moc!

**Przewodnik po działaniach
przeciwko seksistowskiej
mowie nienawiści**

Kraków 2018

AUTONOMIA.
FUNDACJA

Koncepcja i autorskie opracowanie publikacji: dr Magdalena Stoch, mgr Agata Teutsch

Recenzentka: dr hab. Iwona Demko

Konsultacja prawna: mgr Kamila Ferenc, aplikantka adwokacka, kancelaria społecznie zaangażowana Prawo do Prawa

Korekta: dr Agnieszka Fluda-Krokos

Projekt i oprawa graficzna: Aleksandra Worek-Skupień

Wydawcy:

Ośrodek Badań nad Mediami Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie,

fundacja Autonomia

Kraków 2018

ISBN: 978-83-927758-9-8

Publikacja powstała w ramach projektu „STOP seksistowskiej mowie nienawiści”, realizowanego w latach 2016–2018 przez fundację Autonomia oraz Ośrodek Badań nad Mediami Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie.

Dofinansowanie: Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie.

Publikacja nieodpłatna, nie może być sprzedawana.

Publikacja została wydana na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa -

Użycie niekomercyjne - Na tych samych warunkach 4.0

SPIS TREŚCI

Informacje o projekcie	6
Dlaczego zajmujemy się seksistowską mową nienawiści?	6
Podstawowe definicje	8
Seksistowska mowa nienawiści (SMN).....	8
Cyberprzemoc	10
Seksizm w przekazie	11
Molestowanie seksualne.....	12
Seksualizacja dziewcząt lub kobiet	13
Mansplaining	13
Reagowanie na seksistowską mowę nienawiści i seksizm w przekazie.....	13
Dlaczego mowa nienawiści jest niebezpieczna?	13
Jak reagować?	14
Uwaga! Problem zwielokrotniania.....	15
W jaki sposób możemy zadbać o swoją zdolność do reagowania?	15
Reakcja bezpośrednia skierowana do osoby, która dopuściła się SMN lub seksizmu w przekazie.....	15
Kroki prawne	17
Inne metody.....	17
Wskazówki dotyczące formułowania informacji zwrotnej	17
Strategie reagowania w Internecie	17
Narzędzia prawne	18
Wybrane przykłady reagowania na seksistowską mowę nienawiści i seksizm w przekazie.....	21
Podsumowanie	23

INFORMACJE O PROJEKCIE

Opracowanie **Zablokuj seksizm – odzyskaj moc** powstało w ramach projektu „STOP seksistowskiej mowie nienawiści”, realizowanego przez fundację Autonomia oraz Ośrodek Badań nad Mediami Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Celem projektu było ograniczenie seksizmu i przemocy ze względu na płeć poprzez podniesienie świadomości dotyczącej form, rodzajów i skali seksistowskiej mowy nienawiści (SMN) w przestrzeni publicznej (w tym w Internecie) oraz wypracowanie strategii reagowania na nią, zarówno w perspektywie indywidualnej, jak i systemowej – poprzez zmiany prawne, edukację i lepszą ochronę instytucjonalną.

Projekt został zainicjowany 8 marca 2016 r., w dniu, który został ogłoszony przez Radę Europy Dniem Przeciwko Seksistowskiej Mowie Nienawiści. Był to wielki sukces ruchu feministycznego, który od kilkudziesięciu lat walczy i domaga się podjęcia skutecznych działań, ograniczających zasięg mowy nienawiści motywowanej mizoginią, nienawiścią do kobiet, przekonaniem o ich podrzędności. Dlatego w marcu 2016 r. w krakowskiej „Gazetce Manifowej” ukazał się artykuł Agaty Teutsch na temat SMN, a z inicjatywy Magdaleny Stoch zawiązała się grupa robocza, która przez kilka kolejnych miesięcy pracowała nad przewodnikiem. W pracach wzięło udział jedenaście osób: Maria Bratkowska, Natalia Harasimowicz, Weronika Janica, Dorota Kocurek, Marta Kubisiak, Agnieszka Legut, Arkadiusz Marczyk, Magdalena Stoch, Anna Szreniawa, Agata Teutsch i Justyna Warczakoska.

DLACZEGO ZAJMUJEMY SIĘ SEKSISTOWSKĄ MOWĄ NIENAWIŚCI?

Zajmujemy się seksistowską mową nienawiści i seksizmem, ponieważ są to najbardziej rozpowszechnione i trywializowane formy przemocy wobec kobiet i dziewczynek. Bagatelizowanie zjawiska skutkuje eskalacją przemocy fizycznej i seksualnej. Podobnie jak w przypadku innych form mowy nienawiści, jedną najważniejszych funkcji SMN jest zastraszanie i uciszanie.

Banalnie brzmi stwierdzenie, że przemoc ze względu na płeć (w tym SMN) jest emanacją relacji władzy w społeczeństwach patriarchalnych, opartych na nierówności płci i nierówność tę podtrzymujących oraz rozwijających się dzięki eksploatacji i przemocy wobec kobiet i dziewczynek. Ale banal ten trzeba powtarzać, by, z jednej strony, nie zapominać o tym, gdzie tkwi źródło przemocy, a z drugiej – skuteczniej jej przeciwdziałać. Napiszmy więc raz jeszcze: nie chodzi tu o seks lub pożądanie, tylko o władzę.

Wydając poradnik dotyczący reagowania na SMN, nie tracimy z pola widzenia systemowego charakteru przemocy wobec kobiet i dziewczynek czy szerzej: przemocy ze względu na płeć.

Staramy się jedynie wzmocnić działania, które każda i każdy z nas może podejmować – indywidualnie i w grupach. Staramy się rozszerzać przestrzeń niezgody i reakcji na przemoc motywowaną uprzedzeniami.

Zachęcanie do reagowania nie oznacza, że zdejmujemy odpowiedzialność za przeciwdziałanie przemocy ze względu na płeć z państwa – jego instytucji, prawa, funkcjonariuszy/ek. Jednakże państwo i jego instytucje, w obecnym kształcie, służą utrzymaniu patriarchalnego porządku. Polska nie podejmuje skutecznych działań przeciwko przestępstwom z nienawiści i mowie nienawiści, w tym wymierzonej przeciwko kobietom (seksistowskiej mowie nienawiści) i nie realizuje w tym zakresie międzynarodowych zobowiązań. Potwierdzają to publiczne programy edukacyjne, które pomijają problem przemocy rówieśniczej motywowanej uprzedzeniami ze względu na płeć¹². Świadczą o tym również badania dotyczące opinii funkcjonariuszy organów ścigania i systemu sprawiedliwości na temat ról płciowych i przemocy wobec kobiet³, a także opieszałość policji w reagowaniu na zgłoszenia przemocy i wtórna wiktymizacja ofiar. Alarmująco wyglądają statystyki dotyczące umorzeń spraw dotyczących przemocy seksualnej i przemocy w rodzinie oraz wyroki sądowe w tych sprawach⁴.

Seksistowska mowa nienawiści jest tak powszechna, że aż niewidoczna. Jako jedna z form przemocy ze względu na płeć mieści się w patriarchalnej normie i pełni bardzo określone funkcje: służy utrzymywaniu podporządkowania kobiet i dziewczynek, blokuje emancypację i wyzwolenie. Działaczki feministyczne zajmujące się przeciwdziałaniem przemocy wobec kobiet od lat zwracają uwagę na to, że SMN ma poważne konsekwencje dla kształtu naszych relacji społecznych. W Wielkiej Brytanii, w mieście Nottinghamshire, wprowadzono przepisy, które wprost mówią, że słowne zaczepki, komentarze, pogwizdywanie, nachalne słowne zachowania mają być traktowane jako przestępstwa z nienawiści ze względu na płeć.

Seksistowska mowa nienawiści jest elementem kultury gwałtu. Jest ona na początku tego, co nazywane jest kontinuum przemocy ze względu na płeć.

Trudno jednoznacznie stwierdzić, czy skala SMN rośnie, czy też SMN jest obecnie częściej dostrzegana. Na pewno – w związku z rozwojem nowych mediów – coraz częściej spotykamy ją w przestrzeni publicznej. Niektóre ekspertki i niektórzy eksperci postrzegają rosnącą przemoc ze względu na płeć jako reakcję patriarchy na emancypację kobiet, która zagraża staremu porządkowi.

Kobiety, dziewczyny, nastolatki i nasi sojusznicy coraz częściej zdecydowanie sprzeciwiają się przemocy, mówią i piszą o niej, ujawniają ją, domagają się sprawiedliwości i ukarania sprawców oraz edukacji antyprzemocowej, uwzględniającej perspektywę płci. Przewodnik powstał, ponieważ nie zgadzamy się na sytuację, w której nawoływanie do nienawiści i przemocy wobec kobiet jest wciąż legalne. Nie chcemy być obojętne i obojętni.

-
- 1 Programy rządowe *Bezpieczna +* oraz *Bezpieczna i przyjazna szkoła* (za: <https://web.facebook.com/events/2132968993686346/>, dostęp 04.12.2018)
  - 2 Programy rządowe *“Bezpieczna +”* oraz *“Bezpieczna i przyjazna szkoła”* (za: <https://web.facebook.com/events/2132968993686346/>, dostęp 04.12.2018)
  - 3 Badania prowadzone przede wszystkim przez Centrum Praw Kobiet w latach 2000, 2003-2004, 2005-2008, 2012-2013, 2015-2016, opublikowane w wielu raportach, w tym w najnowszym *Temida pod lupą – stereotypy w sądzie w sprawach dotyczących przemocy wobec kobiet* (za: <https://cpk.org.pl/co-robimy/prowadzimy-badania/> oraz <http://monitoring.cpk.org.pl/wp-content/uploads/2016/02/Temida-pod-lupa-C4%85-raport-z-monitoringu-s-C4%85dow.pdf> dostęp: 04.12.2018)
  - 4 Jak wyżej, a także m.in. „Art. 207 k.k. – znęcanie się nad osobą najbliższą – monitoring śląskich sądów”, Fundacja Pozytywnych Zmian, za: http://pozytywnezmiany.org/assets/multimedia/dokumenty/raport_art207kk.pdf, dostęp 04.12.2018) [oraz Pietryka Artur, *Odmowy wszczęcia i umorzenia postępowań w sprawach o zgwałcenia popełnione po zniesieniu wnioskowego trybu ścigania*, za: <https://przemoc.gov.pl/przemoc-seksualna/statystyki-i-badania>, dostęp 7.12.2018

Dziękujemy Zuzannie Warso z Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka za szkolenie dotyczące prawnych narzędzi reagowania na cyberprzemoc, Fundacji Kobiecej eFKa, Fundacji „Dobra Wola” oraz Biuru Inicjatyw Społecznych w Krakowie za udostępnienie miejsc na spotkania grupy, a Fundacji im. Stefana Batorego za dotację instytucjonalną dla fundacji Autonomia.

PODSTAWOWE DEFINICJE

W pierwszej części poradnika koncentrujemy się na próbie zdefiniowania podstawowych pojęć. Skorzystały/liśmy z istniejących opracowań, o czym wspominamy w stosownych miejscach w przypisach. Wykorzystały/liśmy również nasze doświadczenie trenerskie, psychologiczne, akademickie i życiowe. W niektórych przypadkach wciąż niejasne pozostają granice pomiędzy poszczególnymi zjawiskami: jeden akt może być postrzegany zarówno jako molestowanie seksualne poprzez przekaz oraz jako seksistowska mowa nienawiści.

Seksistowska mowa nienawiści (SMN)

SMN to wszelkie przekazy publiczne, nawołujące do przemocy ze względu na płeć, wzmacniające nienawiść, uczucie niechęci lub wrogości wobec – w praktyce przede wszystkim - kobiet jako grupy społecznej, ze względu na ich cechę, na którą nie mają wpływu. To przekazy grożące kobietom, zastraszające je, podkreślające ich niższość w stosunku do mężczyzn. SMN może przybrać formę wypowiedzi ustnych, pisemnych, przedstawień graficznych, gestów itp.

Z seksistowską mową nienawiści mamy do czynienia także w przypadku publicznego wzbudzania lęku i grożenia przemocą wobec kobiet, a także zaprzeczania, trywializowania lub usprawiedliwiania takiej przemocy. Dotyczy to także zaprzeczania gwałtowi (np. gwałtowi w małżeństwie, gwałtowi na randce, gwałtowi wobec osoby świadczącej usługi seksualne czy gwałtowi jako zbrodni wojennej i in.).

Art. 18 ust. 1 ustawy z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji stanowi, że audycje lub inne przekazy **nie mogą zawierać treści nawołujących do nienawiści lub dyskryminujących m. in. ze względu na płeć.**

Seksistowska mowa nienawiści normalizuje i eskaluje przemoc wobec kobiet. Upowszechnia ją, nawołuje do niej, promuje jej użycie⁵.

W Polsce znieważanie lub nawoływanie do nienawiści na tle narodowościowym, rasowym, etnicznym, wyznaniowym albo ze względu na bezwyznaniowość jest zabronione i karalne na podstawie art. 256 i 257 *Kodeksu karnego*. Nie ma w Polsce przepisu szczególnego prawa karnego, chroniącego wprost osoby przed mową nienawiści ze względu na inne przesłanki, w tym płeć, jednak, w zależności od

⁵ *Background note on sexist hate speech*, Gender Equality Unit 2016, [on-line] <https://rm.coe.int/168059ad42>, dostęp: 30.05.2018.

stanu faktycznego, zachowanie osoby używającej mowy nienawiści może wyczerpywać znamiona przestępstwa np. z art. 190, 212, 216 lub 255 k.k.

Istotnym w rozpoznaniu zjawiska jest fakt, że działanie sprawcy w tym przypadku jest publiczne, tj. skierowane do nieokreślonej liczby osób⁶ lub – zdaniem autorek i autora niniejszego opracowania – skierowane do konkretnej osoby (np. polityczki, aktorki, aktywistki, dziennikarki znanej z imienia i nazwiska), do którego dochodzi w ogólnodostępnych mediach i sytuacjach publicznych.

SMN to rodzaj przekazu, który jest na tyle agresywny, że nie pozostawia miejsca na dialog. Jest formą szerzenia nienawiści. Społeczna szkodliwość seksistowskiej mowy nienawiści jest wysoka, dlatego wymaga zdecydowanych działań.

Grupy szczególnie narażone na SMN to kobiety pełniące funkcje publiczne: dziennikarki, polityczki, aktywistki praw człowieka, blogerki, a także kobiety młode (między 18. a 24. rokiem życia), aktywne w mediach społecznościowych⁷.

W opracowaniach łączących perspektywę kulturową, prawną i językoznawczą zwraca się uwagę na konsekwencje emocjonalne, jakich doświadcza adresatka SMN. Jak ujmuje to Judith Butler w *Walczących słowach*: „Być zranionym przez mowę, to doświadczyć utraty kontekstu, to znaczy nie wiedzieć, gdzie się jest. Może być wręcz tak, że właśnie to, co nieoczekiwane w akcie mowy, decyduje o jego mocy krzywdzenia, gdyż usuwa odbiorcy grunt spod nóg (...). Cieleśny wymiar może być ważny dla zrozumienia językowego bólu”⁸.

Opresyjny język jest zatem formą przemocy i przyczynia się do podtrzymywania narzucanych tożsamości. Umacnia hierarchie władzy i – niezwykle często – odbiera zdolność mówienia adresatowi/ce. Krzywdzi, paraliżuje, uprzedmiotawia. „Mowa nienawiści jest nawiedzana przez widma rzeczywistości, fizycznej przemocy. Powtarzana jest obietnicą, że treść tych słów też się powtórzy. Budzi lęk i przywołuje wiedzę lub pamięć o czasach, kiedy się spełniła”⁹.

Przykłady SMN:

- publiczne groźby gwałtu, śmierci, okaleczenia kierowane pod adresem kobiet (lub do innej osoby ze względu na jej płeć) albo do osób bliskich (np. w wystąpieniach publicznych, publikacjach, na ulotkach, plakatach, na ogólnodostępnym profilu w mediach społecznościowych),
- publiczne pochwalanie i/lub nawoływanie do przemocy wobec kobiet (również w formie żartu),
- przedstawienia przemocy wobec kobiet jako czegoś atrakcyjnego, docenianego (np. w reklamach),
- ataki na działaczki, inicjatywy, organizacje zajmujące się ochroną praw człowieka, walką z przemocą wobec kobiet, walką z seksizmem itd.

6 J. Smętek, Z. Warso, *Cyberprzemoc wobec kobiet. Raport*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2017, s. 30 [oraz *Combating Sexist Hate Speech*, Council of Europe, [on-line] <https://rm.coe.int/1680651592>, dostęp: 30.05.2018.

7 *Action Day to Counter Sexist Hate Speech*, 8 March 2017, [online] <http://blog.nohatespeechmovement.org/action-day-to-counter-sexist-hate-speech-8-march-2017-2/>, dostęp: 30.05.2018 [oraz *Combating Sexist Hate Speech*, dz. cyt.

8 J. Butler, *Walczące słowa. Mowa nienawiści i polityka performatywu*, przeł. A. Ostolski, Warszawa 2010, s. 12–13.

9 R. Koziołek, *Wybuchowe znaki*, „Pismo” 5/2018, <https://magazynpismo.pl/znaki-wybuchowe-jezyk-koziolek/>, dostęp 7.12.2018

Seksistowska mowa nienawiści pojawia się nagminnie w wypowiedziach polskich polityków (czasem także polityczek) **i innych osób publicznych**. Przemocowe lub nawołujące do nienawiści i przemocy słowa pojawiały się w Sejmie w trakcie debaty związanej z ratyfikacją tzw. konwencji stambulskiej¹⁰; w wypowiedziach polityków/czek dot. przemocy w rodzinie po ujawnieniu nagrań żony jednego z bydgoskich posłów PiS; w wypowiedziach Janusza Palikota i Jerzego Owsiaka na temat posłanek (bez względu na ich afiliacje polityczne); w wypowiedzi Romana Sklepowicza na temat uczestniczek Czarnego Protestu; w wypowiedzi Pawła Kukiza o szefowej Hejt Stop, w komentarzach strażników leśnych pod adresem obrończyni Puszczy Białowieskiej, w wypowiedziach dotyczących aktywistek i obrończyni praw człowieka, które zabierały głos w debacie publicznej w związku z kryzysem uchodźczym itd.)¹¹.

SMN może być częścią tzw. *backlashu* – gwałtownej, ostrej reakcji, sprzeciwu wobec idei emancypacji kobiet, postrzeganej jako zagrożenie dla porządku społecznego. *Backlash* często korzysta z logiki mediów, napędzanych chęcią zysku i wywoływania sensacji¹².

SMN często przybiera formę cyberprzemocy.

Cyberprzemoc¹³

To przemoc wykorzystująca nowe media jako nośnik treści. Każda z form seksizmu może ujawnić swoją medialną formę, zwracamy jednak uwagę na samo pojęcie ‘cyberprzemocy’, które coraz częściej wykorzystywane jest w literaturze przedmiotu, raportach i programach edukacyjnych organizacji pozarządowych.

Cechy nowych mediów sprzyjające eskalacji zjawiska SMN to:

- łatwa dostępność i niski koszt użycia,
- (pozorna) anonimowość internautów i internautek,
- fizyczne rozdzielenie autora wypowiedzi od jej adresata, przy zachowaniu poczucia bliskości,
- system opłat za reklamy, oparty na liczbie wyświetleń strony (lepiej sprzedają się treści, które są kontrowersyjne, bazują na emocjach).

Stosowanie cyberprzemocy narusza dobra osobiste osoby atakowanej: jej godność, prywatność oraz wolność, w tym wolność od strachu. Z badań Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka wynika, że część komentatorów, którzy stosują cyberprzemoc w stosunku do polityczek, jest opłacana przez konkurencyjne partie polityczne¹⁴. Tymczasem sami politycy – nawet jeśli głoszą nienawistne hasła – są chronieni immunitetem.

10 *Konwencja o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej*, dostęp: <http://niebieskalinia.info/pliki/dokumenty/Wa%C5%BCne%20dokumenty/Konwencja%20o%20zapobieganiu%20i%20zwalczaniu%20przemocy%20wobec%20kobiet%20i%20przemocy%20domowej.pdf>, 23.11.2018

11 Celowo nie przytaczamy tutaj konkretnych cytatów, aby nie reprodukować SMN.

12 Por.: S. Faludi, *Backlash: The Undeclared War Against American Women*, USA 1991, [on-line] <https://seminariolecturasfeministas.files.wordpress.com/2012/01/faludi-susan-backlash-the-undeclared-war-against-american-women.pdf>, dostęp: 30.05.2018.

13 Definicja opracowana na podstawie: J. Smętek, Z. Warszo, *Cyberprzemoc wobec kobiet. Raport*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2017.

14 J. Smętek, Z. Warszo, dz. cyt., s. 16.

Z badań dotyczących cyberprzemocy wynika, że:

- między 2000 a 2013 r. 70% udokumentowanych przypadków nękania w sieci dotyczyło kobiet¹⁵,
- w 2014 r. 37% uczennic i 25% uczniów młodzieży gimnazjalnej i licealnej doświadczyło cyberprzemocy¹⁶,
- w przypadku przestępstwa polegającego na upublicznianiu intymnego wizerunku bez zgody, pokrzywdzone są przede wszystkim kobiety¹⁷,
- natężenie ataków wzrasta wraz ze wzrostem rozpoznawalności kobiety – np. w przypadku polityczek, blogerek, aktywistek, kobiet zabierających głos publicznie; kobiety są narażone na ataki również wtedy, gdy nie wpisują się w tradycyjnie przypisane im role lub poruszają treści uznawane za feministyczne (prawa reprodukcyjne, migracja itp.)¹⁸.

SMN może być uznana za najbardziej radykalną formę seksizmu w przekazie.

Seksizm w przekazie

To słowo pisane, mówione, muzyka, gest, obraz i inne formy ekspresji, odwołujące się (bezpośrednio lub pośrednio) do płci i/lub seksualności człowieka, w tym do stereotypów, i opierające się na przekonaniu, że jedna płć jest podrzędna w stosunku do drugiej (w społeczeństwach patriarchalnych jest to przekonanie o podrzędności kobiet oraz osób nierealizujących patriarchalnego wzorca męskości w stosunku do mężczyzn z grup uprzywilejowanych (białych, heteroseksualnych, pełnosprawnych, pochodzących z krajów rozwiniętych, posiadających wysoki status ekonomiczny i stałe źródło dochodów).

Seksizm prowadzi do piętnowania tych, którzy odstępują od normy uważanej przez nadawcę seksistowskiego komunikatu za obowiązującą i najczęściej zakładającą gorszą pozycję adresata/adresatki komunikatu.

Seksizm jest szerokim pojęciem, a zachowania seksistowskie przybierają różne formy: nierównego traktowania, dyskryminacji, molestowania, molestowania seksualnego, przemocy (fizycznej, psychicznej, ekonomicznej). Seksizm działa m.in. poprzez unieważnianie podmiotowości kobiet, kwestionowanie ich wiarygodności i umiejętności, opinii i pozycji, ośmieszanie, upokarzanie, niszczenie reputacji. Skutkuje praktykami dyskryminacyjnymi, naruszeniem godności, prawa jednostki do życia w wolności od strachu. Sprzyja tworzeniu atmosfery rywalizacji, zastraszania, wrogości.

W wielu przypadkach seksistowskie przekazy prowadzą do ograniczania przez dziewczyny i kobiety swojej ekspresji, blokują wyrażanie opinii, powstrzymują od zabierania głosu i przestrzeni, aktywności, a czasem prowadzą wręcz do zupełnego wycofywania się z przestrzeni, w których są narażone na seksistowskie przekazy. Tymczasem to przecież możliwość wypowiedzenia się jest fundamentem

15 Tamże, s. 9.

16 Fundacja Feminoteka, *Bądź bezpieczna w sieci – poradnik dla nauczycieli i nauczycielek*, Warszawa 2014, s. 13, [on-line] http://feminoteka.pl/wp-content/uploads/2014/10/badz_bezpieczna_w_sieci_poradnik.pdf, dostęp: 30.05.2018.

17 J. Smętek, Z. Warso, dz. cyt., s. 8.

18 Tamże, s. 14.

budowania własnej tożsamości: jak zauważa Rebeka Solnit, mówienie jest „niezbędne do przetrwania, niezbędne, by cieszyć się wolnością i godnością”¹⁹.

Seksistowskie przekazy mogą wywoływać bardzo konkretne skutki emocjonalne, np. napięcie, zaniepokojenie, poczucie winy, bezradność. Powodują obniżenie poczucia własnej wartości, zastraszają, dezorientują, obezwładniają, zawstydzają, złością, smucą.

Molestowanie seksualne

To każde niepożądane zachowanie (werbalne, niewerbalne lub fizyczne), mające charakter seksualny lub odnoszący się do płci, którego celem lub skutkiem jest naruszenie godności, w szczególności przez stworzenie zastraszającej, wrogiej, poniżającej, upokarzającej lub uwłaczającej atmosfery²⁰.

Z badań fundacji STER wynika, że molestowanie seksualnej jest doświadczeniem 87,6% kobiet w Polsce²¹. Przybiera ono następujące formy:

- niechciane komentarze dotyczące płci, seksualności lub o podtekście seksualnym,
- niepożądane propozycje seksualne,
- nieprzyzwoite dowcipy o podtekście seksualnym,
- obsceniczne zachowania,
- sugerowanie seksu i grożenie negatywnymi konsekwencjami, jeśli kobieta nie zgodzi się na propozycję,
- upublicznienie informacji, materiałów wizualnych (zdjęcia, nagrania) dotyczących życia intymnego²²,
- zawstydzanie dziewcząt i kobiet z powodu ich rzekomego niemoralnego zachowania,
- rysunki penisów na murach, ławkach w szkole, w zeszytach itd. – służące m.in. zawłaszczaniu przestrzeni publicznej, jej symbolicznemu przejmowaniu.

Molestowanie seksualne, do którego dochodzi w Internecie (ang. *cyber gender harassment*), również może przybrać najróżniejsze formy:

- niepożądanych postów, komentarzy lub prywatnych wiadomości w komunikatorze, które odnoszą się do płci, seksualności lub o podtekście seksualnym,
- fałszywych profili w serwisach erotycznych,
- umieszczania zdjęć w wulgarnym kontekście,
- publikowania materiałów erotycznych z udziałem byłej partnerki/a, bez jej/jego zgody (ang. *revenge-porn*),
- memów i fotomontaży odnoszących się do płci, seksualności lub o podtekście seksualnym,
- seksistowskiej mowy nienawiści,
- seksistowskich komentarzy.

Ich celem lub skutkiem jest poniżenie, ośmieszenie lub zastraszanie adresata/ki.

19 R. Solnit, *Mężczyźni objaśniają mi świat*, przeł. A. Dzierzgowska, Kraków 2017, mobi, loc. 53.

20 Definicja opracowana na podstawie: J. Smętek, Z. Warso, dz. cyt., s. 32–33, oraz opracowanie dyskusji w grupie roboczej. Przytoczona definicja jest szersza niż zawarta w *Konwencji o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej*.

21 *Przełamać tabu. Raport o przemocy seksualnej*, pod red. M. Grabowskiej, A. Grzybek, Fundacja na Rzecz Równości i Emancypacji STER, Warszawa 2016.

22 J. Smętek, Z. Warso, dz. cyt., s. 9.

Seksualizacja dziewcząt lub kobiet

Nie ma jednej definicji seksualizacji, ale zgadzamy się co do tego, że jest to sytuacja, w której sprowadza się (redukuje) osobę do jej „atrakcyjności seksualnej”, przedstawia ją i traktuje jak obiekt seksualny, uprzedmiotawia, pozbawia autonomii i możliwości decydowania o sobie (swojej formie ekspresji).

Przykładowe formy seksualizacji kobiet i dziewcząt w przekazie:

- przedstawienia kobiet i dziewcząt nagich albo w sposób sugerujący nagość,
- przedstawienia kobiet i dziewcząt w „kuszących”/seksualnych pozach, ogniskujących uwagę odbiorców/czyń na ich ciałach,
- erotyzacja dziewczynek i nastolatek,
- reklamy przedstawiające dorosłe kobiety w roli obiektu, który należy zdobyć lub który stanowi „dodatek” do reklamowanego produktu,
- przerabianie zdjęć modelek na billboardach i innych nośnikach reklamowych poprzez dorysowywanie penisów itp. (tutaj pojawia się pytanie, czy nie jest to forma przemocy – sugerowany jest bowiem stosunek seksualny, który na pewno odbywa się bez zgody kobiety).

Z seksualizowaniem kobiet i dziewcząt często mamy do czynienia w środkach masowego komunikowania, czyli w komunikacji zapośredniczonej przez media. Wówczas możemy mówić o przemocy symbolicznej.

Mansplaining

Zdefiniowany przez R. Solnit, w przywołanej już książce *Mężczyźni objaśniają mi świat*, polega na tendencji do uporczywego wyjaśniania przez mężczyzn jakiegoś problemu kobietom, nawet tym, które są ekspertkami w danej dziedzinie; łączy się z przerywaniem kobietom, lekceważeniem ich kompetencji i prawa do zabierania głosu; bazuje na konfrontacyjnej pewności siebie, połączonej z niewiedzą; przejawia się np. w pogardliwych komentarzach na stronie w sytuacji zabierania głosu przez kobietę, pomniejszaniu znaczenia spostrzeżeń i uwag wyrażanych przez kobiety, myleniu ich tytułów i funkcji itp. Podstawą *mansplainingu* jest seksizm.

REAGOWANIE NA SEKSISTOWSKĄ MOWĘ NIENAWIŚCI I SEKSIZM W PRZEKAZIE

Dlaczego mowa nienawiści jest niebezpieczna?

Jak pokazuje model piramidy nienawiści Gordona Allporta, mowa nienawiści służąca dehumanizacji to zjawisko niezwykle szkodliwe społecznie, ponieważ stanowi z jednej strony symptom, a drugiej podwalinę kolejnych aktów motywowanych nienawiścią: od unikania, przez dyskryminację, przemoc fizyczną, aż po eksterminację. Kobiety i dziewczynki nie zostaną zgładzone jako grupa społeczna, ale codziennie podlegają różnym formom przemocy, włącznie z zabójstwami, która w perspektywie globalnej ma charakter epidemii.

Cytowane już badania fundacji STER pokazują, że niechciana aktywność seksualna/inna czynność seksualna to doświadczenie 37,6% kobiet w Polsce; 22,4% ma za sobą doświadczenie gwałtu²³.

Cechą mowy nienawiści jest to, że dany przekaz ma zostać odczytany jako przesłanie, informacja dla całej grupy, ostrzeżenie: „tak będziecie traktowane, was wszystkie może to spotkać”.

Mowa nienawiści, która nie spotyka się ze zdecydowanym sprzeciwem, reakcjami i karami, prowadzi do normalizacji i eskalacji przemocy oraz wprowadzania i akceptowania regulacji, które defaworyzują kobiety. Nie ma możliwości skutecznej walki z przemocą motywowaną uprzedzeniami i przestępstwami z nienawiści wymierzonymi w kobiety i osoby podważające hegemoniczną męskość, bez działań skoncentrowanych na ograniczaniu skali seksistowskiej mowy nienawiści i przyzwolenia na nią.

Jak reagować?

Nie istnieje jeden właściwy wzorzec reagowania. Bardzo ważne jest, żeby dokumentować przypadki SMN i reagować na nie w sposób, który jest nam w danym momencie dostępny. **Reagowanie może mieć charakter prawny, pozaprawny, bezpośredni i pośredni, natychmiastowy i odroczone, może przybrać bardzo różne formy.** Uwaga ta odnosi się również do reagowania na wszelkie formy seksizmu w przekazanie czy molestowania seksualnego.

Wybór sposobu reakcji zależy od bardzo wielu czynników, na przykład od:

- naszej oceny sytuacji i od celu, jaki chcemy osiągnąć reagując: wystarczającym celem może być chęć przerwania danego zachowania, nazwania go albo wyrażenia naszej niezgody,
- tego, kim jest osoba, która dopuściła się seksistowskiej mowy nienawiści (im wyższą ma pozycję w danej społeczności, tym ważniejsza jest zdecydowana reakcja, co nie znaczy, że nie trzeba reagować na seksistowską mowę nienawiści nastolatków z osiedla),
- formy (wypowiedź ustna, gest, obraz, tekst itd.),
- miejsca, w którym doszło do SMN (przestrzeń publiczna: parlament, ulica, stadion itd., instytucja publiczna, instytucja kultury, media tradycyjne, Internet) – skuteczność reakcji może być zupełnie inna, w zależności od tego, czy danej strategii użyjemy w bezpośredniej reakcji i w kontakcie ze sprawcą, czy w Internecie,
- zasobów osoby, która decyduje się na reakcję (bez względu na to, czy jest obiektem ataku, czy świadkiem/świadkinią),
- pozycji/roli/funkcji osoby reagującej (czy jest to osoba, która prawnie jest zobligowana do zgłaszania przypadków przemocy – np. każda dorosła osoba, która dowiaduje się o przemocę wobec osoby niepełnoletniej),
- infrastruktury, która wspiera reagowanie (prawo, pomoc prawna, pomoc psychologiczna, wsparcie instytucji, wsparcie społecznościowe, wspierające media itd.),
- świadomości społecznej i indywidualnej dotyczącej problemu, znajomości praw i procedur itd.

Ofiary nie można obwiniać ani oceniać ze względu na to, jaki rodzaj reakcji wybrała albo że nie zareagowała w ogóle.

²³ *Przelamać tabu*, dz. cyt., s. 36, 42.

Uwaga! Problem zwielokrotniania

Ważną kwestią w wyborze strategii reagowania jest podjęcie starań o uniknięcie zwielokrotniania nienawistnego przekazu. Najczęściej dopuszczają się go media. Jeśli w swojej reakcji używamy środków masowej komunikacji, zalecana jest szczególna ostrożność. W praktyce oznacza to unikanie powielania obrazów, memów, zdjęć, tekstów zawierających seksistowską mowę nienawiści. Zamiast tego w swojej reakcji relacjonujemy, do jakich naruszeń doszło (np. opisujemy obraz, który widzimy, stosujemy pojęcia z pierwszej części niniejszego opracowania), podkreślamy, na co się nie godzimy/ co jest naganne, informujemy, do podjęcia jakich działań wzywamy.

Jeśli nasza reakcja odwołuje się do procedur prawnych, to konieczne będzie udokumentowanie seksistowskiej mowy nienawiści, zrobienie kopii plików, zdjęć, zrzutów ekranu itd., a następnie przekazanie ich organom ścigania. Nie mówimy jednak wtedy o zwielokrotnianiu.

W jaki sposób możemy zadbać o swoją zdolność do reagowania?

W reagowaniu na seksizm, w tym sekistowską mowę nienawiści, będzie nas wspierać wszystko to, co robimy, żeby wzmocnić poczucie własnej wartości, pewności siebie, znajomość praw, poczucie sprawczości, umiejętności komunikacyjne i związane z asertywnymi zachowaniami. Dla podejmowania działań oraz dla skuteczności naszych asertywnych zachowań ważne jest, w jaki sposób myślimy o sobie, o swoim miejscu i roli w grupach, w których funkcjonujemy, w świecie. Ważne jest pozytywne myślenie o sobie i swoich umiejętnościach, odnajdywanie w swoim doświadczeniu działań, które zrealizowałyśmy/liśmy z powodzeniem.

Nie ma osób asertywnych z natury, nie ma osób, które zachowują się asertywnie we wszystkich sytuacjach i relacjach. W reagowaniu na dyskryminację, w sytuacji bezpośredniego kontaktu z osobą, która się jej dopuszcza, zastosowanie zasad spójnej komunikacji może przynieść ogromne korzyści. Kiedy mówimy o spójnej komunikacji, mamy na myśli przede wszystkim taką komunikację, w której nasza mimika, ton i siła głosu, postawa, gesty – są w swoim przekazie tożsame z wypowiedzianymi słowami. Wymaga to jednak praktyki. Nie ma możliwości nauczenia się ich bez ćwiczenia w codziennym życiu, przy każdej nadarzającej się okazji, która wymaga od nas asertywności.

Reakcja bezpośrednia skierowana do osoby, która dopuściła się SMN lub seksizmu w przekazie

W takiej sytuacji ważne jest to, że oddziałujemy bezpośrednio na osobę i w komunikacji biorą udział (potencjalnie): wzrok, słuch, ton głosu, postawa itd. Poniższe metody raczej nie zdadzą egzaminu w przypadku reagowania na SMN w Internecie²⁴.

²⁴ Na podstawie materiału przygotowanego przez Carolę Heinrich i Beate Nitzschke dla uczestniczek treningu dla trenerek WenDo – samoobrony i asertywności dla kobiet i dziewcząt w Polsce z późniejszymi zmianami A. Teutsch.

Dopytanie

Nawet najprostsze pytania mogą wywołać piorunujący efekt. Możemy np. spytać: „naprawdę pan/pani w to wierzy?” albo „proszę mi wytłumaczyć, co pan/pani dokładnie ma na myśli, mówiąc...”. Istnieje duże prawdopodobieństwo, że zaskoczą i odbiorą pewność siebie osobie atakującej.

Pytania o źródło, początek historii i spostrzeżeń dają często punkt nawiązania dla prawdziwej dyskusji, chociaż wymagają też gotowości do dłuższej rozmowy.

Poszukiwanie ukrytej motywacji/źródła

Czasami za seksistowskimi uwagami kryją się uczucia i rzeczywiste problemy np.: frustracja, samotność, niemoc, niezadowolenie z własnej życiowej sytuacji. Posłużenie się uprzedzeniami daje sprawcom możliwość przeniesienia tych uczuć i problemów na inną grupę (kobiety), przy jednoczesnym dowartościowaniu siebie. Można spróbować poszukać takich ukrytych źródeł, żeby odkryć prawdziwe problemy i móc na nie zwrócić uwagę. Musi być jednak jasne – przy wszystkich możliwych do wyjaśnienia uczuciach (złość, frustracja) – to nie kobiety są odpowiedzialne za te problemy. Wyjaśnienie nie jest żadnym usprawiedliwieniem. Seksistowskie uwagi takimi pozostają.

Wyrażenie własnych emocji, zdania

Wyrażenie własnego poruszenia/oburzenia może być pomocne w pokonaniu swojego milczenia i pobudzeniu także innych do myślenia. Wyrażanie własnych uczuć, dociera czasem skuteczniej niż samo zwrócenie uwagi na naganne zachowanie. Jest jednak wymagające i naprawdę nie zawsze musimy mieć ochotę na budowanie sytuacji edukacyjnych dla sprawców przemocy.

Argumentowanie

Inną strategią jest reakcja z argumentami – wyjaśnienie tła, korygowanie nieprawidłowych wypowiedzi, wykazywanie sprzeczności itp. Ta metoda ma jednak swoje granice. Dyskryminujące wypowiedzi czy zachowanie nie biorą się wyłącznie z niedoinformowania. Ta metoda może być przydatna na publicznych spotkaniach informacyjnych, o ile między osobami dyskutującymi jest jakieś zaufanie. Metoda ta jest też dobra jako uzupełnienie innych metod.

Dystansowanie się

Publiczne zdystansowanie się do poczynionej uwagi i nierozpoczynanie dyskusji („mam zupełnie inne zdanie”). Ważne jest wtedy, aby w późniejszym czasie powrócić do tej uwagi, np. w rozmowie w czasie przerwy lub przy innej okazji.

Akcja albo rozpoczęcie projektu

Szerokie pole do popisu dają także inne rodzaje reakcji na dyskryminujące wypowiedzi i zachowania, jak np. rozpoczęcie projektu, zorganizowanie spotkania, imprezy, warsztatu na temat powszechnego seksizmu, protest w formie listu do redakcji, zorganizowanie demonstracji, akcji typu flashmob, zaangażowanego społecznie projektu artystycznego itd. Można zorganizować to z innymi ludźmi, także spoza grupy, która jest obiektem ataków.

Kroki prawne

Kiedy staje się jasne, że za seksistowskimi komentarzami stoją nienawistne intencje lub zamiary, warto rozważyć kroki prawne.

Inne metody

Humor, ironiczne odwrócenie, sarkazm, cyniczne uwagi.

Jeśli reagujemy słownie, swoją wypowiedź możemy oprzeć na modelu udzielania informacji zwrotnej.

Przykład reagowania bezpośredniego:

Podczas protestów aktywistki Obozu dla Puszczy nazywały zachowania strażników, np. używając sformułowań: „To, co pan mówi, jest komentarzem seksistowskim. Jest pan na służbie czy to jest pana oficjalne stanowisko?”; sytuacje były dokumentowane poprzez nagrywanie.

Wskazówki dotyczące formułowania informacji zwrotnej

Jeden z popularnych modeli udzielania informacji zwrotnej opiera się na trzech elementach:

- **Fakty** (opis konkretnej sytuacji, zachowania, nazwanie go.)
- **Uczucia** (jak ta sytuacja, zachowanie na Ciebie wpływa, jak się z tym czujesz?)
- **Oczekiwania** (Jakiej zmiany w zachowaniu danej osoby w stosunku do Ciebie oczekujesz?)

Przykład:

Kiedy mówisz, że wszystkie kobiety są rozhisteryzowane, to jestem wściekła i boli mnie takie uogólnienie, chciałabym, żebyś nie wypowiadał takich uogólnień dotyczących wszystkich kobiet na raz, bo jesteśmy różne i różnie reagujemy w różnych sytuacjach.

Czasem model ten powraca pod nazwą FUKO, gdzie do wyżej opisanych elementów dodaje się **K**, symbolizujące konsekwencja (to odpowiedź na pytanie: jakie są konsekwencje danego działania i wywołanego nim uczucia?).

Przykłady:

Kiedy wszedłeś mi w słowo, tak jak to miało miejsce, gdy mówiłam/em o wynikach naszej pracy, to wzbudziło to moją złość. Mam ochotę wycofać się i już nic nie mówić. Chciałabym/łbym, żebyś do końca wysłuchał tego, co mówię.

Strategie reagowania w Internecie

Poniżej znajdują się przykłady reakcji, które w rzeczywistości zostały podjęte.

Dokumentowanie i zgłaszanie na policję: szefowa Hejt Stopu udokumentowała ponad 4500 komentarzy, które wypełniają znamiona przestępstwa. Zażądała objęcia ściganiem ponad 120 sprawców gróźb użycia przemocy, gwałtu itd. Sprawy są w toku.

Publiczne ujawnianie przypadków seksistowskiej mowy nienawiści: tak jak to zrobiło wiele kobiet: posłanek, dziennikarek, aktywistek, zwołując konferencję prasową lub informując o sytuacji

na profilach w mediach społecznościowych; zobacz: działania Ośrodka Monitorowania Zachowań Rasistowskich i Ksenofobicznych: <https://web.facebook.com/osrodek.monitorowania/>, dostęp 30.05.2018.

Piętnowanie sprawców seksistowskiej mowy nienawiści, m.in. poprzez ujawnianie ich personaliów i wizerunków – np. tak jak to robiły aktywistki Obozu dla Puszczy, umieszczając na FB nagrania z interwencji Straży Leśnej, w których udokumentowane były seksistowskie lub nienawistne komentarze pod adresem obrońców, i tak jak to zrobił Wojciech Tochman w felietonie pt. *Rzeźnia*.

Informowanie przełożonych: np. w przypadku Obozu dla Puszczy były to listy do poszczególnych Nadleśnictw, w których pracowali autorzy nienawistnych komentarzy umieszczanych w serwisach społecznościowych, z wnioskiem o wyciągnięcie konsekwencji służbowych.

Zgłaszanie naruszenia regulaminu bezpośrednio administrator(k)om serwisów społecznościowych – w sytuacji, kiedy administrator/ka strony nie usuwa wpisów, można go pozwać. FB ma dwa dodatkowe panele dla ofiar przestępstw: jeśli jesteś ofiarą zemsty związkowej, jeśli ktoś ukradł Twój wizerunek, ukradł konto/tożsamość.

Mobilizowanie serwisów społecznościowych do aktywnego reagowania na seksistowską mowę nienawiści – np. akcja „#FBRape” – zainicjowana przez użytkowniczkę w związku z brakiem reakcji Facebooka na seksistowski hejt i pochwalanie przemocy wobec kobiet w serwisie, nieusuwanie tych treści lub blokowanie profili osób, które wzywają do ich usunięcia. Kampania polegała na apelowaniu do reklamodawców o wycofanie się z FB.

W przypadku bezprawnego wykorzystania zdjęcia: zgłoszenie administratorowi portalu naruszenie praw autorskich.

Narzędzia prawne

W Polsce obowiązują przepisy *Kodeksu karnego*, które penalizują **nawoływanie do nienawiści**, publiczne znieważanie grupy ludności lub naruszanie nietykalności cielesnej na tle różnic narodowościowych, etnicznych, rasowych, wyznaniowych albo ze względu na bezwyznaniowość. Niestety, nie ma wśród tych kategorii płci, tożsamości płciowej, orientacji psychoseksualnej, niepełnosprawności i innych cech tożsamościowych. Wciąż nie została przyjęta nowelizacja *Kodeksu Karnego*, w której organizacje pozarządowe postulowały rozszerzenie katalogu przesłanek. Nie oznacza to jednak, że nie ma żadnej możliwości zgłoszenia przestępstw, które można by nazwać mową nienawiści ze względu na płeć, odwołując się choćby do przepisów o innym charakterze. Mowa nienawiści może wyczerpywać znamiona przestępstw, o których mowa w innych artykułach, dotyczących groźby karalnej, zniesławienia lub znieważenia. Często ma formę nawoływania do popełnienia tych występków i/lub przestępstw (art. 255 k.k.).

Jednocześnie w polskim porządku prawnym dokumentami wiążącymi są także ratyfikowane umowy międzynarodowe. W art. 40 *Konwencji o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy*

domowej, który zakazuje molestowania seksualnego znajdujemy odniesienie również do mowy nienawiści. Zgodnie z nim: „Strony podejmą konieczne działania ustawodawcze lub inne mające na celu zagwarantowanie, że wszelkie formy niepożądanych działań werbalnych, niewerbalnych lub fizycznych o charakterze seksualnym, skutkujące naruszeniem godności danej osoby, w szczególności w atmosferze zastraszania, wrogości, upodlenia, poniżenia lub obrazy, podlegają odpowiedzialności karnej lub innej odpowiedzialności prawnej”²⁵. W związku z tym Polska jest zobowiązana do wdrożenia przepisów, które będą wprost mówić o odpowiedzialności prawnej i/lub karnej osób, które dopuszczają się molestowania seksualnego, w tym seksistowskiej mowy nienawiści.

Dlatego mamy nadzieję, że niniejsza publikacja wesprze zorganizowany i zbiorowy nacisk **na polskie władze, by przyjęte zostały** zmiany prawne, które umożliwią pociąganie do odpowiedzialności za seksistowską mowę nienawiści. Niestety, aktualnie wszelkie działania w obrębie prawa i wymiaru sprawiedliwości, które podejmuje obecny rząd, zmierzają do pogorszenia sytuacji kobiet.

Możliwe jest również zgłoszenie SMN jako groźby, zniewagi lub stalkingu.

Zgłaszając **groźbę** powołujemy się na art. 190 k.k.: „Kto grozi innej osobie popełnieniem przestępstwa na jej szkodę lub szkodę osoby najbliższej, jeżeli groźba wzbudza w zagrożonym uzasadnioną obawę, że będzie spełniona, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat dwóch”²⁶.

Dobrem chronionym jest wolność od strachu lub zagrożenia powodującego dyskomfort psychiczny i obniżającego standard życia psychicznego. Art. 190 k.k. może zostać zastosowany w przypadku wypowiedzi zawierających groźby śmierci, gwałtu lub innych form przemocy seksualnej, pobicia, porwania itd., skierowane w stosunku do adresatki lub osób jej najbliższych. Ściganie następuje na wniosek pokrzywdzonej, która musi jednoznacznie wyrażać wolę ścigania. Osoba pokrzywdzona nie musi być pewna, że groźba zostanie spełniona, a sprawca nie musi mieć zamiaru jej spełnienia – kluczowy jest zamiar wywołania obawy jej spełnienia²⁷.

W przypadku **zniewagi** powołujemy się na art. 216 k.k. Zniewaga to użycie obelżywych lub ośmieszających słów, o czym decydują obowiązujące w społeczeństwie normy obyczajowe, a nie subiektywne przekonanie osoby poszkodowanej. Oznacza to, że osoba poszkodowana nie musi czuć się dotknięta wypowiedzią sprawcy. Informacja o zniewadze w ogóle nie musi do niej dotrzeć (jak w przypadku osoby publicznej, której zdjęcie użyto w celu niezgodnym z jego celem). Przedmiotem ochrony jest godność osobista danej jednostki. Ściganie zniewagi odbywa się z oskarżenia prywatnego. Znieważenie podlega grzywnie albo karze ograniczenia wolności; jeśli odbywa się w środkach masowego przekazu sąd może wymierzyć karę pozbawienia wolności²⁸.

25 Konwencja o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, [on-line] <http://niebieskalinia.info/pliki/dokumenty/Wa%C5%BCne%20dokumenty/Konwencja%20o%20zapobieganiu%20i%20zwalczaniu%20przemocy%20wobec%20kobiet%20i%20przemocy%20domowej.pdf>, dostęp: 30.05.2018, s. 21.

26 Kodeks karny, dostęp: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf>, 23.11.2018, s. 77.

27 J. Smętek, Z. Warso, dz. cyt., s. 28–29.

28 Tamże, s. 30–31.

Stalking natomiast to uporczywe nękanie. Definiuje go art. 190a k.k.: „Kto przez uporczywe nękanie innej osoby lub osoby jej najbliższej wzbudza w niej uzasadnione okolicznościami poczucie zagrożenia lub istotnie narusza jej prywatność, podlega karze pozbawienia wolności do lat trzech”²⁹.

Nękanie może przybrać formę niepokojenia, zakłócania spokoju, dokuczania i jest ściganie na wniosek pokrzywdzonej. Dobrem chronionym jest wolność od strachu i prawo do prywatności. Motywacja sprawy nie jest istotna, decyduje odczucie zagrożenia. Należy wykazać, że sprawca był nieustępliwy, działanie trwało dłuższy czas i nie ustawało mimo próśb i upomnień. Jeśli zachowanie nie nosi znamion uporczywości, wówczas można je zaklasyfikować jako złośliwe **niepokojenie** na mocy art. 107 *Kodeksu wykroczeń*³⁰.

Firmy, instytucje i wszelkiego typu organizacje mogą wprowadzać **wewnętrzne przepisy antydyskryminacyjne**, powołując się na *Konwencję o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej* (art. 12 i 17)³¹. Zachęca się w niej sektor prywatny i media do opracowywania i wdrażania profilaktycznych programów zapobiegających przemocy wobec kobiet i promujących poszanowanie ich godności. Działania te można realizować niezależnie od (choć w zgodzie z) stanu prawa krajowego.

Jeśli doświadczasz **molestowania seksualnego**, wiedz, że na gruncie prawa polskiego molestowanie stanowi naruszenie dóbr osobistych, a jeśli chodzi o molestowanie seksualne w miejscu pracy wobec osoby zatrudnionej – naruszenie zapisów Kodeksu pracy. Każda osoba, bez względu na to czy jest zatrudniona, może szukać ochrony prawnej w oparciu o ogólne przepisy prawa cywilnego. Zgłaszając, musimy znać imię i nazwisko pozwanego. W przypadku naruszenia dóbr osobistych za pośrednictwem Internetu możliwe jest jednak wniesienie tzw. ślepego pozwu. Zakaz molestowania seksualnego wynika także wprost z przepisów *Kodeksu pracy* (wyróżnia on seksualny szantaż oraz tworzenie wrogiego środowiska) oraz *Ustawy o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania* (tzw. ustawy równościowej). Warto nadmienić, że obowiązkiem pracodawcy jest zapobieganie molestowaniu w miejscu pracy.

Nie istnieje jeden akt prawny, który regulowałby wszystkie kwestie związane z cyberprzemocą³². **W przypadku pornografii bez zgody** (ang. *revenge porn*) – zgłaszamy naruszenie intymności seksualnej poprzez rozpowszechnianie wizerunku nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej bez jej zgody. Służy temu regulacja zawarta w art. 191 k.k. Ściganie następuje na wniosek osoby pokrzywdzonej. Ochronie podlega intymność i prywatność człowieka.

Inne przykładowe formy reakcji:

- pikieta pod siedzibą firmy/organizacji/instytucji, w której ignorowane są zgłoszenia molestowania seksualnego;
- formalne zgłoszenie molestowania seksualnego przełożonym (domagaj się zachowania poufności postępowania wyjaśniającego);

29 Tamże.

30 Tamże, s. 29.

31 *Konwencja o zapobieganiu*, dz. cyt., s. 11, 13

32 Oprac. na podstawie: J. Smetek, Z. Warszo, dz.cyt., s. 27–28.

- zgłoszenie braku procedur antydyskryminacyjnych w miejscu pracy do Rzecznika Praw Obywatelskich;
- zorganizowanie grupy wsparcia i stopniowe odzyskiwanie głosu, przez osoby, które były atakowane poprzez SMN, molestowanie seksualne itd.;
- mobilizowanie społecznościowego wsparcia dla ww. osób,
- w przypadku seksizmu w reklamie: zgłoszenie skargi do Rady Etyki Reklamy (<https://www.radar reklamy.pl/zloz-skarge>). Wystarczy wypełnić formularz on-line i poczekać na reakcję. Skargi rozpatrywane są przez arbitra-referenta i kierowane do Komisji Etyki Reklamy. Skargi dotyczące seksizmu w reklamie są zazwyczaj rozpatrywane jako dyskryminacja lub naruszenie dobrych obyczajów; możliwe jest również:
  - zamalowanie, zaklejenie lub przerobienie reklamy (tzw. *adbusting*),
  - bojkot konsumencki, polegający na odmowie kupowania produktów reklamowanych poprzez użycie seksistowskich przekazów.

WYBRANE PRZYKŁADY REAGOWANIA NA SEKSISTOWSKĄ MOWĘ NIENAWIŚCI I SEKSIZM W PRZEKAZIE

Część poświęconą reagowaniu zamykamy opisem konkretnych przypadków reagowania na seksizm w przekazie, które zostały podjęte lub omówione w ramach prac grupy roboczej „STOP seksistowskiej mowie nienawiści”.

1. Reakcja na seksistowską reklamę gładzi gipsowej firmy Megaron, przedstawiającą nagą, leżącą kobietę, nad którą umieszczono napis: „gładź, gładź, gładź”. Wiele osób zdecydowało się zareagować, doklejając do reklamy napisy: „Ręce precz od naszych ciał!”, „się sam” itp.

2. Reakcja na seksistowską reklamę outdoorową firmy Medyczne F.B.I., przedstawiającą kota patrzącego między nogi kobiety i komentującego to słowami: „Ciekawe, co to za rasa?”. Reklama miała zachęcać do skorzystania z usług depilacji laserowej. Treść skargi złożonej do Rady Etyki Reklamy: reklama sugeruje, że kobieta nie jest wydepilowana, a powinna być, by nie wzbudzać negatywnego zainteresowania innych. Wybranie kota i osadzenie go w roli komentatora przywodzi skojarzenie ze słowem *pussycat* – seksualnym i slangowym określeniem narządów płciowych kobiety. Kobieta niewydepilowana jest porównana do zwierzęcia („Co to za rasa?”) – odmawia się jej pełni człowieczeństwa. Niedostosowanie się do społecznych oczekiwań naraża na kpinę, ośmieszenie, pogardę. Reklama zawiera treści dyskryminujące, motywowane seksizmem: trudno nam wyobrazić sobie mężczyznę, którego wygląd komentowany jest w taki sposób i od którego oczekuje się wydepilowania, by w ogóle mógł być potraktowany poważnie. Tym samym reklama narusza art. 4 *Kodeksu Etyki Reklamy*³³.

³³ Opracowano na podstawie materiałów dostarczonych przez Dorotę Kocurek.

3. Reakcja na artykuł *Psychologiczne różnice między kobietami a mężczyznami*, umieszczony na stronie internetowej apteki doz.pl. Zawierał on treści dyskryminujące, oparte na wierze w stereotypy dotyczące płci. Pojawiają się odwołania do badań bez podania ich źródła oraz bez odniesień do uwarunkowań kulturowych. Jako formę reakcji zaproponowano zorganizowany mailing kilkunastu osób: napisano do firmy, zarzucając jej utrwalanie stereotypów w kontekście kojarzonym z wiedzą medyczną i profesjonalizmem. Zażądano usunięcia artykułu³⁴.

4. Na wykładach profesor opowiada seksistowskie żarty. Studentka decyduje się zbojkotować zajęcia, tłumacząc głośno koleżankom swoją motywację³⁵.

5. Reakcja na mema, który pojawił się na fanpage'u *Mikropsy do adopcji*. Przedstawiał kobietę i psa oraz zawierał dziewięć „powodów, dla których lepiej mieć psa niż żonę”.

W ramach reakcji zdecydowano się na skomentowanie mema słowami: „Na Państwa stronie widnieje zdjęcie kobiety z psem i napis: >>oto kilka powodów, dla których lepiej mieć psa niż żonę<<. Czuję się zniesmaczona i zła, bo porównujecie kobietę do zwierzęcia. Dodatkowo w punkcie 6. usprawiedliwiacie i trywializujecie problem spożywania alkoholu przez mężczyzn w domu. W punkcie 9. proponujecie zamknięcie kobiety w garażu wbrew jej woli. Ta treść jest seksistowska i nawołuje do przemocy wobec kobiet. Chcę, aby została zdjęta z fanpage'a i żebyście zamieścili na nim przeprosiny”³⁶.

6. Reakcją na seksistowską mowę nienawiści w formie mema na stronie Demotywatory.pl. Mem przedstawiał prof. Magdalenę Środę, osobę publiczną, oraz nieznaną kobietę, trzymającą stos pączków. Do zestawienia dodano niestosowny komentarz. Osoba reagująca skomentowała mem następującymi słowami: „Zamieścił pan obrazek zestawiający zdjęcie młodej kobiety, oferującej stos pączków na Tłusty Czwartek oraz zdjęcie twarzy pani Prof. Magdaleny Środy. Użył pan tym samym porównania twarzy pani Profesor z pączkiem. Dodatkowo umieścił pan obraźliwy tytuł: Tłusta Środa. Poczułam złość, zażenowanie, zaniepokojenie faktem, że dyskredytuje pan w ten sposób postać kobiety mądrej, silnej, wykształconej, zdecydowanej, światłej naukowczynie, zwracając uwagę na cechy jej wyglądu, co jest obraźliwe dla niej, ale także i innych osób, które mogą tym sposobem wyrażania opinii poczuć się pokrzywdzone. Oczekuję usunięcia tego obrazka, licząc, że podobne stworzone przez pana rzeczy nie pojawią się publicznie w żadnym medium. Przedstawiany obraz normalizuje zjawisko obrażania i krzywdzenia osób z otyłością, umniejsza tym samym fakt wykształcenia kobiety, zachęca do podobnych działań i daje przyzwolenie do tego typu zachowań”³⁷.

34 Opracowano na podstawie materiałów dostarczonych przez Agnieszkę Legut.

35 Opracowano na podstawie materiałów dostarczonych przez Natalię Harasimowicz.

36 Opracowane na podstawie materiałów dostarczonych przez Natalię Harasimowicz.

37 Opracowane na podstawie materiałów dostarczonych przez Annę Szreniawę.

PODSUMOWANIE

Opracowanie „Zablokuj seksizm – odzyskaj moc!” zostało pomyślane jako wprowadzenie do podstawowych definicji i inspirujący przewodnik po przykładach działaniach wymierzonych w seksistowską mowę nienawiści i inne praktyki społeczne oparte na seksizmie. Głęboko wierzymy, że każdy i każda z nas ma zasoby wystarczające do tego, aby na co dzień podejmować skuteczne interwencje, czasem potrzebuje tylko wsparcia i możliwości skorzystania z wiedzy i doświadczeń innych osób. Zachęcamy do korzystania z poradnika i dzielenia się dobrymi praktykami, aby wiedza kolejnych pokoleń budowała świat wolny od przemocy.

Pisarz pozwany przez dziennikarkę za seksizm usłyszał wyrok. Ma zapłacić prawie pół miliona złotych. Jest wyrok ws. seksistowskiej reklamy. Producent napoju ma przeprosić i zapłacić 60 tys. zł. Pisarz pozwany przez dziennikarkę za seksizm usłyszał wyrok. Ma zapłacić prawie pół miliona złotych. Jest wyrok ws. seksistowskiej reklamy. Producent napoju ma przeprosić i zapłacić 60 tys. zł. Jest wyrok ws. seksistowskiej reklamy. Producent napoju ma przeprosić i zapłacić 60 tys. zł. Pisarz pozwany przez dziennikarkę za seksizm usłyszał wyrok. Ma zapłacić